

Ivana Peškan i Vesna Pascuttini-Juraga Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine,
Konzervatorski odjel u Varaždinu

7. 10. 2009.

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper***Neki ulomci srednjovjekovne kamene plastike na varaždinskom području***Ključne riječi: kamena skulptura, srednji vijek, crkva sv. Marije Magdalene u Gornjem Kneginicu, crkva sv. Nikole u Varaždinu, crkva sv. Marije Magdalene u Viničnom**Key Words: stone plastic, medieval art, church of St. Mary Magdalene in Gornji Knežinec, church of St. Nikolas in Varaždin, church of St. Mary Magdalene in Vinično**Kameni reljef s prikazom glave ugrađen u južni zid crkve sv. Marije Magdalene u Kneginicu, izvađen tijekom zaštitnih radova na obnovi fasade, potaknuo je istraživanja njegove datacije, provenijencije i pronalaska komparativnog materijala. Prilikom istraživanja pozabavili smo se s još nekoliko komada kamene plastike koji su kao spolije ugrađeni u crkve. Riječ je o skulpturi medvjeda uzidanoj u toranj crkve sv. Nikole u Varaždinu te uglovnom kvadru s motivom pletenice uzidanom u crkvu sv. Marije Magdalene u Viničnom.*

Naselje Gornji Knežinec smješteno je na vrlo dobrom strateškom položaju iznad nizine rijeke Plitvice, sedam kilometara južno od Varaždina, gdje se počinju uzdizati brežuljci Varaždinsko-topličkog gorja, na nadmorskoj visini od 200 metara. I danas se iz centra Gornjeg Knežinca pruža odličan pogled na sjever prema Varaždinu i dolinama rijeka Drave i Plitvice, te na istok prema trasi autoceste Goričan – Zagreb, koja prolazi starom cestom prema Varaždinskim Toplicama. Poznato je da je u blizini naselja Knežinec prolazila važna antička prometnica koja je povezivala Ptuj sa Osijekom, a upravo u blizini Knežinca nalazio se odvojak prema Varaždinskim Toplicama. S južne i jugozapadne strane Knežinec je prirodno zaštićen Varaždin Bregom. Na temelju dosada poznatih arheoloških nalaza, može se zaključiti da su ljudi na tome području kontinuirano živjeli sve od razdoblja mlađeg kamenog ili bakrenog doba.¹ Uspinjući se zavojitom cestom, dolazi se do centra naselja na vrhu brežuljka, smještenog na platou na kojem se susreću tri puta. Najveći dio platoa zauzima kompleks koji čine župna crkva sv. Marije Magdalene, župni dvor, te kula u neposrednoj blizini crkve, s njezine jugoistočne strane.

Knežinec se prvi put spominje 1209. godine u ispravi hrvatsko-ugarskog kralja Andrije II Anžuvina pod nazi-

vom Kehne, kao mjesto u kojem je bio zatočen Andrija II u razdoblju od 1202. do 1204. godine, od strane svog brata, kralja Emerika. Poveljom iz 1209. godine, Andrija II dodijelio je gradu Varaždinu povlastice slobodnog kraljevskog grada, i to upravo kako bi se odužio za vjerno služenje građana Varaždina tijekom zatočeništva u Kneginicu.² Iz toga se može zaključiti važnost Knežinečke kule (utvrde) početkom 13. stoljeća, ne samo za područje Knežinca već i za grad Varaždin. Naziv »Andrijina kula« očuvao se među lokalnim stanovništvom sve do danas. Može se pretpostaviti, da je današnja knežinečka kula jedini preostali dio utvrde koji se nalazio na mjestu današnje crkve i župnog dvora. O tome nam govori svjedočanstvo prvog knežinečkog župnika, Mauricija Končića, ex pavlina, koji je o tome pisao u *Spomenici župe*.³ Kula kao dio utvrde zasigurno je postojala već na samom početku 13. stoljeća, a nadograđena je u vrijeme opasnosti od Turaka. I Anđela Horvat smatra da je kula u Kneginicu pripadala četverouglaonom konceptu kaštela.⁴ Točnu starost današnje knežinečke kule dat će, nadamo se, arheološka istraživanja kule i njezina okoliša.⁵

Crkva sv. Marije Magdalene u Kneginicu ne spominje se u popisu župa 1334. godine ni 1501. godine. Prvi je put spomenuta 1649. godine, kao filijalna kapela župe Blažene Djevice Marije u Biškupcu. Crkva je građena od kamena i

1. Gornji Knežinec, crkva sv. Marije Magdalene, južno pročelje nakon skidanja žbuke / Gornji Knežinec, church of St. Mary Magdalene, south façade after removing the plaster (photo: V. Pascuttini-Juraga)

3. Reljef iz Knežinca (foto: I. Peškan) / The Knežinec relief (photo: I. Peškan)

pravilne je orijentacije. Smještena je na platou, unutar neka-
dašnje utvrde. Građena je potkraj 15. i početkom 16. stoljeća
u stilu gotike. To je jednobrodna, longitudinalna građevina,
s poligonalnim svetištem nižim i užim od lađe. Svetište je
od lađe odvojeno šiljastim trijumfalnim lukom. Nekada
je trijumfalni luk bio znatno niži nego što je to današnji.⁶
Prozor u svetištu danas je zazidan iznutra, i može se vidjeti
samo s vanjske strane. Kameni elementi prozora očuvani su
s obje strane i završavaju šiljastim lukom, koji u vrhu prelazi
u trolist. Na južnom zidu crkve također je ostao djelomič-
no očuvan gotički kameni okvir prozora velikih dimenzija,

2. Reljef iz Knežinca (foto: I. Peškan) / The Knežinec relief
(photo: I. Peškan)

šiljastog luka, danas zazidan. Zvonik je prislonjen sa sjever-
ne strane svetišta. Ulaz u crkvu bio je sa zapadne strane, i
ispred ulaza nalazio se drveni trijem. Godine 1800. crkva
je produžena sa zapadne strane, te vjerojatno da je dogra-
đen trijem sa sjeverne strane, pa je tada crkva dobila svoj
današnji oblik. Knežinečka župa osnovana je 1789. godine,
i prvi župnik je prilikom dolaska u Knežinec sedam godina
i deset mjeseci stanovao u knežinečkoj kuli.

Prilikom nedavne obnove fasade, uključile smo se, kao
nadležni konzervatori, te smo pregledale (pomoću skele)
cjelokupno crkveno ziđe, u fazi kad je sa crkve bila skinuta

4. Reljef iz Knežinca (foto: I. Peškan) / The Knežinec relief
(photo: I. Peškan)

sva stara žbuka. Vrlo je lijepo bila vidljiva prvotna dužina crkve na južnom zidu, tj. stari ugaoni kvadri gotičke faze izgradnje. Posebnu pozornost posvetile smo kamenom elementu s prikazom glave, koji se tada još nalazio u gornjem, zapadnom kutu starog južnog pročelja crkve. (sl. 1) Detaljnijim pregledom uočile smo da postoji opasnost da taj element otpadne s pročelja crkve, jer je bio uza zidu vezan samo starom originalnom žbukom, pa smo uz suglasnog župnika dogovorili da se kameni element s prikazom glave skinu, te da se na njegovo mjesto postavi replika, kako bi se original zaštitio od daljnjeg djelovanja atmosferilija. Nakon što je kameni element skinut sa zida, uočile smo detalje koji od žbuke nisu bili vidljivi kad je bio uzidan. Kameni element (sl. 2, 3 i 4), s prikazom bradatog muškog lika izveden je kao plitki reljef, čija najviša dubina iznosi 4 cm. Cjelokupna dubina kamenog elementa varira između 6,5–9 cm, visina iznosi 19 cm, a širina 17 cm. Sa stražnje strane kameni reljef je otklesan. Glava je ovalnog oblika, sužena prema bradi. Nos je dug i tanak i veže se na čeone lukove nad očima, koje su velike i vrlo izražajne, te na vanjskom rubu lagano skošene prema dolje. Na desnom oku, koje je nešto bolje očuvano, vidljivi su tragovi polikromije. Brada je lijepo zaobljena i vrlo naglašena, ali i dosta oštećena djelovanjem atmosferilija. Lice s lijeve strane uokviruje u formi polumjeseca⁷ pokrivalo za glavu (kapa, rubac ili šljem) ili manje vjerojatno aureola. Desna strana lica nije uokvirena takvim pokrivalom i izlazi iz ravne, obrađene pozadine, koja završava lomom. Nad gornjim dijelom glave nalazi se skošena obrađena površina, koja bi mogla biti okvir prikaza. Sve to upućuje da je kameni element s prikazom glave samo dio neke veće kompozicije. Reljefnu skulpturu odlikuje frontalitet prikaza te realistična obrada detalja. Najvjerojatnije je prikazivala crkvenog ili svjetovnog dostojanstvenika a temu cijele kompozicije na temelju toga fragmenta vrlo je teško odrediti. Kako je kameni element bio uzidan u gotički zid crkve u Knežincu, može se pretpostaviti da je nastao prije gradnje gotičkog zida crkve. Uspoređujući do sada poznatu romaničku skulpturu kontinentalne Hrvatske, spoliju iz Križovljana, kamen iz Belca, glavu ratnika iz Čazme, kamenu plastiku iz Rudina i Glogovnice ili reljefni lik sv. Pavla iz riznice zagrebačke katedrale, nismo uspjeli pronaći stilske poveznice s ovom glavom. Poveznicu smo pokušali uspostaviti i s do sada nedatiranim kamenim reljefom iz Madžareva; međutim, očita je razlika u pristupu oblikovanja. Uspoređujući dalje glavu iz Knežinca sa primjerima romaničke skulpture u Češkoj i u Mađarskoj,⁸ te s obzirom da je vrlo vjerojatno postojala dvosmjerna komunikacija u umjetnosti, može se pretpostaviti da je djelić tih strujanja prolazio i kroz te krajeve. Nažalost, još i sada su nedovoljno istraženi lokaliteti sjeverozapadne Hrvatske, koji bi nam mogli otkriti svoje tajne. Određenu sličnost u pristupu oblikovanja uspjeli smo pronaći s konzolom u obliku glave iz crkve sv. Proko-

5. Varaždin, crkva sv. Nikole, toranj / Varaždin, church of St. Nicholas, bellfry (photo: I. Peškan)

pa u Zábóří, Češkoj, koja je datirana oko 1150. godine.⁹ Što se tiče Mađarske, zasad nismo uspjeli pronaći ništa slično reljefu iz Knežinca. Na temelju dosadašnjih istraživanja i usporedbi, smatramo da bi se kneginečki reljef moglo datirati u drugu polovinu 12. i početak 13. stoljeća, iako su potrebna još daljnja istraživanja, kako bi se to sa sigurnošću i potvrdilo. Nadamo se da će buduća istraživanja kako crkve, tako i njezina okoliša, otkriti moguće starije slojeve, očuvane bar u arheološkom sloju.

Sredinom 12. stoljeća Varaždin je bio crkveno i feudalno središte i sjedište župana. Građansko naselje razvilo se tijekom 12. stoljeća uz današnju župnu crkvu sv. Nikole. Za nju se zna da je bila sagrađena od kamena u romaničkom stilu, kao što nam to dokazuju arhitektonski elementi pronađeni u temeljima crkve,¹⁰ te romanički elementi pronađeni pri obnovi (1968–1970.) zahvaljujući djelatnosti Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.¹¹ Postoji podatak iz 18. stoljeća, prema kojem je tadašnji župnik Antun Moković 1756. godine molio za pomoć pri obnovi župne crkve sv. Nikole, koja je bila stara već 584. godine, što bi značilo da je bila izgrađena još 1172. godine.

Župa se u Varaždinu prvi put spominje 1334. godine, i to kao »ecclesia s. Venceslai« (crkva sv. Vjenceslava). Još nije potvrđeno da li se to odnosi na današnju župnu crkvu sv. Nikole, koja se spominje u popisu župa iz 1501. godine, kao »ecclesia sancti Nicolai in Warosd«, ili neku drugu crkvu. Uz crkvu je, na sjevernoj strani svetišta, prigraden toranj koji potječe iz gotičke, a vjerojatno i romaničke faze grad-

nje crkve. Na istočnoj strani druge etaže nalazi se uzidana skulptura medvjeda, kameni reljef grba grada Varaždina, te upisana 1494. godina, koja pokazuje do koje je visine te godine bio izgrađen toranj. (sl. 5)

Skulptura medvjeda izvađena je prilikom radova obnove tornja, restaurirana te pohranjena u lapidariju Gradskog muzeja Varaždin, a na njeno mjesto na tornju uzidana je replika.

Medvjed izranja iz velikog bloka kamena do polovice tijela kao masivna skulptura. Glava ima velike naglašene oči, poluotvorena usta te modelirane zube. Uši su priljubljene uz glavu, s plitkom rupicom u sredini. (sl. 6) Današnja izražajnost detalja na glavi skulpture nije bila toliko naglašena prije restauracije jer su zbog duge izloženosti atmosferilijama detalji bili ublaženi, a kamen znatno propao. (sl. 7)

Tijelo i noge životinje profilirani su paralelnim užljebinama koje cijeloj skulpturi daju određenu živost i pokret, iako je sam položaj i izraz skulpture statičan.

Gornji dio kamena iz kojeg »izranja« medvjed obrađen je i zaglađen vrlo pažljivo, te na sebi ima pomoćne klesarske oznake koje jasno govore da je to dio veće cjeline te da su iznad dolazili obrađeni kameni elementi. (sl. 8)

Skulptura je sljedećih dimenzija: duljina skulpture od vrha glave do sredine trupa gdje uranja u masivan kameni blok je 70 cm, a kameni blok dugačak je još 70 cm. Širina skulpture je oko 60 x 55 cm. Prema Wissertu, takav komad mogao je stajati u predvorju crkve, odnosno bio je sastavni dio romaničkog portala,¹² s čime se, nakon pažljivog pregleda skulpture i komparativnog materijala, slažemo. U tom slučaju, vjerojatno su postojala dva takva medvjeda, od kojih je, nažalost, očuvan samo ovaj jedan. Primjera za takve portale ima i u susjednoj Mađarskoj, primjerice portal »PORTA SPECIOSA« katedrale u Esztergonu, datiran oko 1190. godine prikazan na slici iz 18. stoljeća, prikazuje upravo portal koji je flankiran sa dva lava koji nose prvi par stupova portala. Daljnjim pregledom mađarskog materijala što se tiče komparacije, pronašli smo sličnosti u načinu obrade i prikazu kod glave lava iz Bajne, datiranog u 12. stoljeće. Sličnost je u oblikovanju glave, očiju te ušiju, s time da mađarski lav nema paralelne užljebine već križne kojima je obrađen vrat, te je tu prikazana samo glava i vrat životinje. Obrada tijela paralelnim užljebinama vidljiva je na drugom mađarskom materijalu, prikazu životinja (također lavova) na kapitelima ruševina crkve u Vértesszentkeresztu, datiran između 1200. i 1237. godine.¹³

Nakon pregleda skulpture i komparacijom sa sličnim materijalom, zaključile smo da je skulptura medvjeda zaista mogla biti dio romaničkog portala, i to jedini njegov ostatak, očuvan kroz stoljeća samo zahvaljujući graditeljima gotičkog tornja koji su ga ugradili visoko u zidu tornja kao spomenik ranijim razdobljima gradnje crkve. Kao takvog, može ga se datirati u rano 13. stoljeće.¹⁴

6. Varaždin, skulptura medvjeda, pogled odozgora / Varaždin, sculpture of a bear, view from above (photo: I. Peškan)

8. Varaždin, skulptura medvjeda odostraga (foto: V. Pascuttini-Juraga) / Varaždin, sculpture of a bear from behind (photo: V. Pascuttini-Juraga)

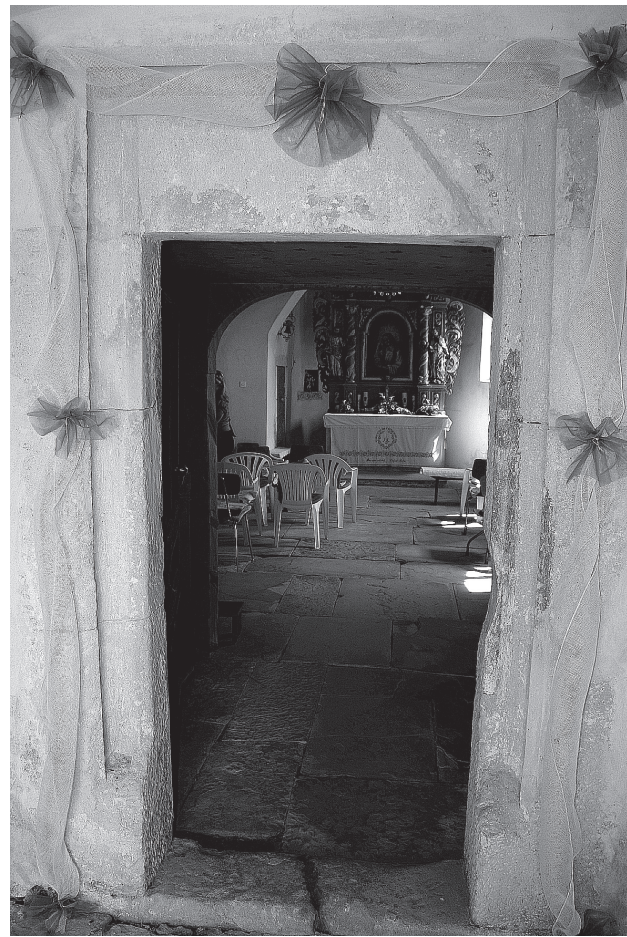
7. Varaždin, skulptura medvjeda, prije obnove (Fototeka Konzervatorskog odjela u Varaždinu) / Varaždin, sculpture of a bear, before restoration, (photo: Photograph library of the conservation office in Varaždin)

Još se jedna zanimljiva kapela nalazi u blizini Varaždina, koja također ima ugrađene spolirane srednjovjekovne elemente. Riječ je o kapeli sv. Marije Magdalene u Viničnom, općina Visoko na južnom dijelu Varaždinske županije.

Kapela sv. Marije Magdalene izgrađena je u slikovitoj dolini skrivenoj od glavnih putova, usred raštrkanog naselja Vinično. (sl. 9) S nekoliko je brežuljaka odvojena od glavne ceste koja iz Breznice vodi prema mjestu Visoko, a pozicionirana je uz sjeverni rub doline, poviše potoka. Kapela je pravilno orijentirana, jednobrodna građevina s pravokutnim brodom i polukružno završenim, nižim i užim svetištem, te tornjem ispred zapadnog ulaza. Svetište je svođeno, a u brodu se nalazi drveni strop. Sa sjeverne strane kapele nalazi se mala četverokutna sakristija, nepravilnog tlocrta. Kapela je opremljena sa dva vrlo kvalitetna ranobarokna oltara. Iako se građevina spominje u pisanim izvorima tek u kanonskoj vizitaciji iz 1720. godine, njenim pregledom došle smo do zaključka o njenoj mnogo dužoj povijesti. Arhitektonsko oblikovanje u cjelini i detaljima te smještaj u prostoru ukazuju da je riječ o srednjovjekovnoj građevini. Prema predaji, koja je još živa među mještanima, u blizini kapele nalazio se »pavlini samostan, koji je za vrijeme Josipa II pretvoren u dvor«¹⁵ ili u drugoj verziji da su tamo samostan imali »beli fratri«. Lokalitet se nigdje ne spominje u topografskim pregledima pavlinskih posjeda;¹⁶ međutim, nije isključeno da su se na tome mjestu nalazile građevine, stambene ili gospodarske, ili oboje, koje su mogle pripadati nekom crkvenom redu. Rekognosciranjem na mjestu poviše crkve, pronađeno je dosta kame-

nog građevinskog materijala, rasprostranjenog na širem području, kao i pokretnih nalaza koji se mogu datirati u kasnosrednjovjekovno razdoblje.¹⁷

Vizualnim pregledom kapele, prva zanimljivost uočava se već na vanjštini građevine. Na zapadnom pročelju kapele nalaze se obrađeni uglovni kvadri, a jedan od njih izdvaja se od ostalih svojom obradom. Ugrađen je na visini od otprilike dva metra na jugozapadnom uglu kapele. Na klesancu vidljiv je kvalitetan, iako oštećen reljefno izveden motiv jednoprute »pletenice«, odnosno stiliziranog užeta. (sl. 10) Veličina vidljivog dijela reljefa je 25 cm dužine i 6,5 cm visine, a ugrađena spolija djelomično je oštećena naknadno ugrađenim stubištem koje vodi u toranj. Jedine zabilješke o toj spoliji pronašli smo u konzervatorskim arhivama,¹⁸ gdje su Ljubo Karaman, Anđela Horvat i Branka Vikić primijetili da je riječ o jedinstvenom komadu koji bi mogao potjecati iz razdoblja antike,¹⁹ ali i kasne antike i romanike. Oni su se složili da nije riječ o pleteru već o »motivu sa užljebinama« koji je često korišten kao motiv u širokom vremenskom rasponu. Iznad pletenice nalazi se još jedna polukružna profilacija, dosta oštećena. Pregledom spolije došle smo do pretpostavke da je to možda ostatak nekadašnjeg dovratnika, izrađenog u romaničkim oblicima, koji je mogao stajati ili na ulazu u kapelu ili u nekom od profanih objekata koji su se mogli nalaziti u blizini. Nije poznata geneza postavljanja jednog takvog komada među ugaone kvadre zapadnog pročelja srednjovjekovnog korpusa crkve.

9. Vinično, kapela sv. Marije Magdalene (foto: I. Peškan) / Vinično, chapel of St. Mary Magdalene (photo: I. Peškan)

10. Vinično, uglovni kvadar (foto: I. Peškan) / Vinično, cornerstone (photo: I. Peškan)

11. Vinično, rozeta (foto: I. Peškan) / Vinično, rose window (photo: I. Peškan)

12. Vinično, portal (foto: I. Peškan) / Vinično, portal (photo: I. Peškan)

Zapadno pročelje kapele je, prije dogradnje tornja (koja se dogodila vjerojatno tijekom 16. stoljeća), imalo rozetu iznad glavnog ulaza, a jednostavno profilirana gotička monofora, koja je sada ugrađena na zapadnom pročelju tornja, između dvije niše, možda također potječe s nekadašnjeg crkvenog pročelja. Ostatak rozete još je vidljiv, a ispod njega nalazi se ulaz iz tornja u krovnište kapele. (sl. 11) Rozeta je bila osmerolisna, promjera oko 50 cm; međutim, zbog prevelikih oštećenja nije moguće rekonstruirati njen točan oblik. Na istom katu tornja, nasuprot rozete, nalazi se ugrađeni navedeni gotički prozor.

Zanimljiv je i kameni okvir vratiju na zapadnom ulazu u kapelu (sl. 12), koji ima gotička obilježja kasnog 15. stoljeća.²⁰ Profilirani dovratnici imaju skošene rubove s polukružnim utorom u sredini i ravno zaključeni, široki nadvratnik.²¹ Na nadvratniku su vidljive neravnine koje bi mogle upućivati da na njemu sada nedostaju još neki dijelovi, primjerice luneta.

Za sada nisu poznati povijesni dokumenti koji bi potvrđivali razdoblje nastanka kapele i njenih kamenih dekorativnih elemenata; međutim, arheološka istraživanja na lokalitetu u neposrednoj blizini unijela bi možda novo svjetlo u naše znanje o toj zanimljivoj kapeli.

Govoriti o razdoblju srednjeg vijeka u gradu baroka i njegovoj okolini, vrlo je teško. No, najnovija arheološka istraživanja u Ivancu, pod vodstvom Jurja Belaja, istraživanja Krešimira Filipca kod sv. Marije Gorske nedaleko od Lobora, kao i istraživanja u Čazmi i Gori, bacila su posve novo svjetlo na razdoblje romanike u sjeverozapadnoj i kontinentalnoj Hrvatskoj.

Postojanje elemenata kamene plastike, koji bi se mogli datirati u razdoblje romanike na području Varaždinske županije, otvara nova vrata za buduća istraživanja.²²

BILJEŠKE

1 Tako u blizini Knegica postoji nekoliko do sada zabilježenih arheoloških lokaliteta; lokalitet »Varaždin Breg« na kojem su nađeni kameni artefakti iz mlađeg kamenog ili bakrenog doba i naseobinska keramika iz mlađeg željeznog doba, lokalitet »Banjščina« na nadmorskoj visini od 245 metara, gde je pronađen skupni nalaz ostave srebrnog novca iz 1. stoljeća prije Krista, a kao arheološki lokaliteti iz razdoblja srednjeg vijeka spominju se i župna crkva sv. Marije Magdalene te Andrijina kula, koji se nalaze u Gornjem Knegincu.

2 Cijeli tekst isprave u originalu te preveden na hrvatski može se pronaći u: *Varaždin u arhivu*, Varaždin, 1995, 10–16.

3 »Kao prvi župnik vidio sam ostatke kaštela, ostatak zida, koji je oko tvrđave na brijegu postojao. Tri, na tri ugla, okrugle kule, od kojih jedna još i sada na trgu postoji. Na četvrtom uglu prema istoku lipama nasuprot prema sjećanju i sada još živućih vjernika mojih, postojala je zidana kuća, prostrana, na kat, s mostom, koji se podizao, a župnik biškupečki Đuro Starešec ga je uklonio.

Svjedoči i kula na tri kata, gdje se vide otvori za topovske cijevi.«, Spomenica I, 1–2; PAŠKAL CVEKAN, *Dva stoljeća župe Knežinec*, Knežinec, 1989, 15.

4 ANĐELA HORVAT, *Između gotike i baroka*, Zagreb, 1975, 229.

5 Prilikom obilaska terena i šetnjom oko područja nekadašnje utvrde, utvrdile smo da još postoji obrambena konfiguracija terena, tj. da postoji velika visinska razlika u odnosu na okolne građevine, pogotovo zapadno od platoa, gdje je i najslabije urbanizirano područje. Vrlo je zanimljiv podzid platoa na jugozapadnom kutnom dijelu, koji je polukružnog oblika i koji također treba još istražiti.

6 PAŠKAL CVEKAN (bilj. 3), 39.

7 Szabo je, primjerice, zamijetio na crkvi samo polumjesec (bez lica). Opširnije vidjeti u: GJURO SZABO, *Kroz Hrvatsko Zagorje*, Zagreb, 1939, 131.

8 S Mađarskom je Hrvatska povijesno povezana nakon krunjenja ugarskog kralja Kolomana 1102. godine u Biogradu za hrvatskog kralja.

9 Fotografija navedene konzole može se vidjeti u: *Romanik in Böhmen*, München, Prestel-Verlag, 1977, 232.

10 I. Lentić-Kugli, *Povijesna urbana cjelina grada Varaždina*, Zagreb, 1977, 70.

11 I. Lentić-Kugli, *Zgrade varaždinske povijesne jezgre*, Zagreb, 2001, 228.

12 WISSERT, *Bilješke o nekim varaždinskim kućama*, Varaždin, HAZU, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, pretpisak 1995, GMV, 47.

13 Zahvaljujemo prof. V. P. Gossu na ustupljenim materijalima koji su nam pomogli pri komparaciji.

14 Među komparativnim materijalom pronašle smo uglavnom skulpture lavova koje su flankirale romaničke portale. Ne zna se točan razlog zašto bi u Varaždinu bili prikazani medvjedi, osim legende koja govori da je crkva nastala na mjestu medvjedeg bloga.

15 Bilješke Ivy Kugly u dokumentaciji Konzervatorskog odjela u Varaždinu

16 MILAN KRUEK, *Povijesno-topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj*, u katalogu izložbe Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244–1786, Zagreb, 1989.

17 Rekognosciranje vršio arheolog Luka Bekić iz Hrvatskog restauratorskog zavoda.

18 Bilješke Ivy Kugly u dokumentaciji Konzervatorskog odjela u Varaždinu

19 Ako bi to bio antički komad, najbliže poznato antičko nalazište nalazi se kod današnjeg Komina, gdje se po pretpostaci nalazio antički Pyrri. Da li je spolija preuzeta s tog nalazišta ili nekog drugog u neposrednoj blizini, potrebno je dodatno istražiti.

20 Zahvaljujemo Zorislavu Horvatu na pomoći i suradnji

21 ZORISLAV HORVAT, *Katalog gotičkih profilacija*, Zagreb, DPUH, 1992, 32–37.

22 Ovom prigodom zahvaljujemo za poticaj i pomoć prof. V. P. Gossu i V. Jukiću, također LJ. Šimunić, M. Šimek i M. Klemmu iz Gradskog muzeja Varaždin, L. Bekiću, te župniku Župnog ureda Knežinec za uspješnu suradnju.

Summary

*Ivana Peškan and Vesna Pascuttini-Juraga
Medieval elements of the stone plastic in the Varaždin area*

The south façade of St. Mary church in Kneginec had a small, embedded stone relief showing a head of a human figure. During the conservation works in the spring of 2009 on the façade restoration, the relief had been taken down in order to protect it from damage. Therefore, it became available for examination and research. Thus, we want to briefly present it to the scientific public. Since there is no known historical documents which could help us date the relief for the time being we need to rely only on the art historical analysis of its visual identity. Due to the fact that it had been built into a wall, in fact »glued« to the gothic wall with what appeared to be the original plaster and bearing in mind its visual characteristics, the starting point for our comparison is the Romanesque sculpture in Croatia, as well as in Hungary and in the Czech Republic. Still, we haven't found any certain information that the piece belonged to any known art circles although the broad style analysis informs us of the late 12th or early 13th century, i.e. the Romanesque.

The research also includes the sculpture of a bear built into St Nicolas church tower in Varaždin. Analyzing it and comparing it to other similar matter in Hungary, we reached to the conclusion that the bear was part of a former Romanesque portal of St. Nikolas church. We have been left only with the remaining fragment to remind us of the past portal. Comparison brought us to the conclusion that the bear sculpture dates back to thirteenth century.

An interesting spolia with relief one-strand pattern can be found built in, as a cornerstone in a chapel of Saint Mary Magdalene in Vinično on the south of county of Varaždin. Due to the fact that the spolia is fragmentarily preserved, it is difficult to determine its exact period; however the medieval character of the building and the medieval archeological site nearby could indicate that the spolia had originated from the adjoining vicinity and that it is more or less a part of Romanesque art identity.

In this paper we wanted to show that, medieval, especially Romanesque stone relief although preserved only fragmentarily still exist in north-west of Croatia and we find that it is necessary to present it, show it to the profession and include it in somanesque sculpture summaries of the area.